

Öz

Tarih alanı egemen ulus tarihi anlatılarından mikro tarihlere ve alternatif bilgi kaynaklarına yönelirken, toplumsallığın geçtiği alanların yaşam pratiği açısından önemini anlamaya ve “yerin ruhunu” korumaya yönelik yaklaşımlar gündeme gelmiştir. Bu gündem koruma alanını giderek topluma yaklaştırmakta, bellek ve bellekle ilişkili mekânsal aidiyetlere yönelik araştırmaları başlatmaktadır. Buna karşın koruma alanının halen ağırlıklı olarak teknik bir içeriğe sahip olduğunu dile getirmek olanaklıdır. Dolayısıyla çalışma son dönemde daha fazla gündemde olsa da pratikte teknik koruma süreçlerine göre geri planda kalan mekanın anlamı ve belleğin sürdürülmesinin koruma yaklaşımları açısından önemini tartışmayı amaçlamıştır. Uluslararası alanda bu yönde ilkelerin gelişme göstermesine karşın, pratikte ağırlıklı olarak fiziki mekan bilgisine yönelik araştırmalara odaklanıldığı, somut olmayan değerlerle, bağlam ve bellekle ilişki kuracak analizlere yeterince yer verilmediği gözlenmektedir. Bu sorunsal çerçevesinde çalışmada, bireyselden kolektife belleğin kent mekanıyla ile ilişkisi, ardından mekânsal ve kentsel belleğin sürdürülmesinin koruma çalışmaları açısından önemi açıklanmıştır. Bu açıklamaların ardından günümüzde neoliberal politikalar çerçevesinde giderek yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan mekânsal belleğin korunması için sosyal bilimler alanından beslenen yeni yaklaşımlara duyulan gereksinim tartışılmıştır. Koruma alanında en önemli araçlarımızdan olan koruma planlaması süreçlerinde bellek mekanlarının saptanmasına yönelik analizlerin yapılmadığı, sözlü tarih ve bellek araştırmalarıyla desteklenmeyen plan kararlarının bellek mekanlarını koruma konusunda yetersiz kaldığı ve özellikle 5366 Sayılı yasa kapsamında yapılan uygulamaların kentsel belleğin yok edilmesine yol açtığı görülmektedir. Sonuç olarak, insan-mekan arasındaki ilişki biçimlerinin gözetildiği koruma anlayışının gelişimi için gereken özenin gösterilmesi üzere, aceleci ve rant odaklı yaklaşımlardan uzaklaşılması ve koruma planlaması çalışmalarında mekânsal belleği anlamaya yönelik niteliksel analizlerin mevzuatımızda ve pratiğimizde yer bulması gerekliliği ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bellek, Mekan, Koruma.

Bir Koruma Sorunsalı Olarak Mekânsal ve Kentsel Belleğin Yitimi

Loss of Spatial and Urban Memory as a Problem of Conservation

^{ID} Ayşegül Altınörs Çırak

Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir, Türkiye

^{ID} Yunus Emre Sarıkaya

Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir, Türkiye

Başvuru tarihi/Received: 24.12.2021, Revize tarihi/ Revised: 12.06.2023, Kabul tarihi/Final Acceptance: 23.06.2023

Extended Abstract

While history discipline incline towards micro history and alternative literature from dominant nation history narratives, some approaches to understand significance in terms of life experience of place where social events occur, and to conserve “soul of the place” discuss. This attitude brings closer conservation scope to community step by step, and initiate the studies for spatial belongings related to urban memory. In spite of this, it is possible that conservation discipline, still and mostly, express to have a technical content. In this context, the study aims to discuss significance of the concept of memory and soul of the place remaining background in comparison to technical conservation process in terms of conservation approaches, even though it is in the limelight in recent years. Despite some principals mentioned above improve internationally, it is seemed that the authors mainly focus some researches towards physical place knowledge and partly eliminate analysis of which contact coherence and memory over intangible values. In this context of this problem, the study clarifies the relationship between memory, and space and city, after that, the role of memory in “community design” and the significance of the concepts; the soul of place and belongings in terms of conservation studies. After this explanation, it is discussed the need for new methods and approaches supplied social sciences discipline for conservation of spatial memory exposed to danger of destruction through neoliberal policies in recent years. Finally, it is stated the importance of caring conservation sense minded the style of relationship between human and space, and of abandoning hasty and rent-focussed approaches.

This study discusses whether the conservation action, which mostly focuses on physical space and capital-oriented transformations, causes amnesia in our country. In this context, the study aims to discuss, through some examples, that the problem of memory loss, which occurs as a result of physical interventions under the name of protection within the scope of Law No. 5366, occurs as a result of neglect of protection principals.

Against such a problem, it was emphasized that the concepts of social memory and the spirit of the place should be handled in line with the international protection principles, which express their absolute importance in the conservation discipline, and that the physical interventions to be made should be applied by considering these principals. In this direction, the importance of oral history studies emerges in order to understand the spirit and memory of the place. An effective oral history study is possible with mapping and participatory methods. In order to carry out such qualitative analyzes, first of all, a detailed documentation process on scale from micro to macro, from object to landscape will be needed. This documentation process is carried out with the data recording system with the support of technology and a national cultural inventory is created.

As a result, architectural values and memory elements are gradually being destroyed within the existing hegemony in cities. Memory destruction is seen as a product of capitalist accumulation processes and it is necessary to take measures for this. Therefore, a human-space interactive conservation approach should gain importance. Otherwise, the danger of the emergence of a generation that has forgotten its past is essential. In order to overcome this situation, it is necessary to be competent in defining and protecting spatial memory elements in terms of institutional-conceptual infrastructure, legislation and practices of not only the conservation practices, but also the entire spatial planning practice. The fact that we have a practice that is far from this competence today is a fact that needs to be considered.

In our current practice, inquiries about the relationship between spatial plans, especially urban renewal and transformation processes, and urban memory remain in the background. Interventions made from the top down and only within the framework of economic expectations both in the field of planning and protection render cities without memory and therefore without identity. Within the framework of cartesian perception and the rationales of capitalism, space is detached from all temporal, sensory and emotional bonds, gradually becoming commodified as a direct object and easily turns into a consumption tool. Spatial planning and conservation practice should be responsible for the public interest in producing approaches and representations that will enable the Cartesian paradigm to re-perceive time and space, which they seperated from each other.

Keywords: Memory, Place, Conservation

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Cite this article as: Çırak AA, Sarıkaya YE. Bir Koruma Sorunsalı Olarak Mekânsal ve Kentsel Belleğin Yitimi. Tasarım Kuram 2023;19(39):427-448.

GİRİŞ

İnsanlar içinde yaşadıkları habitatta sürekli olarak izler bırakmakta, yaşam alanlarını değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Süreklilik arz eden bu değişim süreçleri içerisinde yapıları çevreler oluşurken, yaşanan değişim ve deneyimlere dair anlatım ve öyküler; yazılı, görsel ve sözlü bir kentler tarihini yaratmakta, geçmişin doğal ve yapay mekânsal unsurları birlikte kentsel bellek ve kimlik öğelerini oluşturmaktadır. Kentlerin tarihini oluşturan mekânsal bellek unsurlarının gelecek kuşaklara aktarılması kentsel kimliklerin sürdürülebilirliği açısından önemli bir konudur. Bu konudaki sorumluluksa koruma alanına ait olmakta ve öncelikle bir koruma bilincinin oluşturulmasına gereksinim bulunmaktadır.

Koruma geçmiş ve gelecek arasında bağ kuran bir olgudur. Korumanın amacı, geçmişe ilişkin bilgiler yardımıyla bugünün oluşum koşullarını anlamak ve bilgi aktarımının sürekliliğini sağlayarak, geleceğe ilişkin kurgu ve sorgulamalarda alternatifler ve olasılıklar evrenini geniş kılmak olarak ifade edilebilir. Tarihsel olarak değerlendirildiğinde; koruma çalışmalarının sanat ve estetik değer temelinde anıt yapılar ölçeğinden başladığı ancak bu yaklaşımın geçmişin deneyimlerini aktarmada yetersiz kaldığı ya da yanlış algılar yaratabileceği öngörüsü ile önce sivil mimarlık örneklerinin, sonrasında bağlamın korunması amacıyla kentsel dokuların korunmasının gündeme geldiği görülmektedir. 2. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ulusları, ortak geçmiş ve kültürün barışı sağlamada önemli bir unsur olduğu anlayışını benimseyerek koruma çalışmalarına hız vermişlerdir. Bu kapsamda ortaya koyulan 1964 tarihli Venedik Tüzüğü; mekânın belge niteliğiyle korunması gerektiğini ifade ederek, belge ve bilgi niteliğinin doğru bir şekilde sürdürülmesi için bağlamsal yaklaşımın önemini vurgulamış ve onarım ilkelerini belirlemiştir. 1975 Avrupa Mimari Miras Yılı çalışmaları sonucunda hazırlanan Amsterdam Deklerasyonu ise

özellikle doku ve kent ölçeğindeki koruma çalışmalarının nasıl olması gerektiğine odaklanmış ve tarihi çevrelerin kentin bütünüyle, sosyal dokusuyla birlikte korunmalarına yönelik olarak bütünlüsel koruma kavramını gündeme getirmiştir. Bütünlüsel koruma olarak adlandırdığımız çerçeve, ilerleyen süreçte daha pek çok tüzük ve anlaşma ile geliştirilmiş ve kentsel koruma pratiğinin nasıl olması gerektiği ilkesel ve yöntemsel olarak çerçevelenmeye çalışılmıştır. Bu çabaların amacının, genişleyen modern kentlerin tarihsel bölgelerini, sermaye yatırımlarının yıkıcı etkilerinden ve turizm sektörünün olumsuz etkilerinden koruyarak yaşamlarını desteklemek olduğunu dile getirmek olanaklıdır.

İlerleyen süreçte koruma alanında edinilen deneyimler, tarihsel yerleşmeler için yalnızca planlama çalışmalarının yetmeyeceğini, yönetsel yaklaşımlara gereksinim olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmalar; interdisipliner yaklaşımların uygulanmasına olanak tanıyan, eğitim, finansal destekler, sosyal yapının gözeteilmesi, kentsel ve çevresel ilişkilerin kurgulanması ve yayın süreçlerinin çok paydaşlı yaklaşımlar çerçevesinde, bütüncül olarak ele alınmasını sağlayan “alan yönetimi” yaklaşımının geliştirilmesine doğru evrilmiştir. Yine doğal ve kültürel unsurların ilişkisel birlikteliğinin bütüncül korunmasına temellenen kültürel peyzaj yaklaşımı da koruma alanında gelişen bütüncül yaklaşımların sonucunda oluşmuştur. Özellikle 2000 sonrasında, koruma çalışmalarında somut olmayan unsurlar ve toplumsal içeriklerin daha yoğun olarak ele alınmaya başladığı görülmektedir. Pierre Bourdieu’nun (1990) “habitus” kavramının oluşturucu yapılarını tartıştığı yaklaşımını, kültür - yapı çevre ilişkisi çerçevesinde değerlendirilerek, somut ve somut olmayan yapıların etkileşimselliği çerçevesinde yorumlanmaktadır (Karakul, 2019). Bourdieu’nun (1990) oluşturucu yapılar yaklaşımında değindiği etkileşimsellik ve Rapoport’un (1980) tanımladığı somut ve somut olmayan unsurlar arasındaki ilişkiler vurgusu; somut olmayan öğelerin, mekânsal belleğin, yer duygusunun

korumanın gündeme gelmesini desteklemiştir (Karakuş, 2019). Bu kapsamda koruma alanında; somut olmayan miras, mekânsal aidiyet, yerin ruhu, bellek, kimlik unsurları, eğitim/bilinç oluşumu, yaşam kalitesi gibi konular son dönemde ağırlık kazanmış olduğu görülmektedir.

Günümüzde koruma çalışmalarının geldiği noktada, bilginin gelecek kuşaklara aktarımı sürecinde ne olduğunun ötesinde, “nasıl” olduğu, “ne gibi izler bıraktığı” ve “ne anlama geldiği” sorularının gündemde yer almaya başladığı görülmektedir. Bu anlamda koruma olgusu salt bir fiziki mekânsal eylem olarak anılmaktan uzaklaşmaktadır. Kültürel miras; tarihsel, arkeolojik materyaller, anıtlar, materyal kültür ve dahası olarak tanımlayan yaklaşımların ötesinde, aslında hafızadan, anılardan kalanlardan yaratılan değerler olarak ele alınmaya başlanmıştır (Knudson, 1999). Toplumsal olayların geçtiği alanların yaşam pratiği açısından önemini anlamaya ve “yerin ruhunu” ve belleğini korumaya yönelik yaklaşımlar gündeme gelmektedir. Bu gündem koruma alanını topluma yaklaştırmakta, kentsel bellek ve bellekle ilişkili mekânsal aidiyetlere yönelik araştırmalara yöneltmektedir. Böylelikle mekânsal bellek araştırmaları, mekânın sözlü tarihi çalışmaları, mikro tarihler gibi mekânın öyküsü ve bellekteki anlamını ortaya çıkarmaya yönelik araştırmalar koruma çalışmalarında yer etmeye başlamaktadır.

Koruma alanının içeriğinde ciddi bir değişim süreci yaşanmakta olsa da, alanının halen ağırlıklı olarak teknik bir içerikle fiziki mekâna odaklanmış durumda olduğu bir gerçektir. Çünkü anlamı sürdürmeye yönelik yaklaşımların uygulanması için çok daha uzun soluklu ve derin araştırmalara gereksinim olacaktır. Oysa kapitalist birikim süreçleri ve rant odaklı yaklaşımların bu uzun süreçlere tahammülü olmamaktadır. Üstelik mekânsal bellek unsurlarının oluşturduğu aidiyetler, mekânın sermaye birikim süreçlerinin talepleri doğrultusunda dönüşmesinin önünde engel oluşturabilecektir. Bu anlamda korumayı fizik mekanla sınırlı gören/görmek isteyen

yaklaşım genel olarak egemen olmakta ve soylulaşma ya da turizm temelli el değiştirme süreçleri doğal bir sonuç olarak kabul görmektedir. Modernitenin sermaye talepleri temelli dönüştürücü etkisine karşın fiziki mekânın korunması elbette değer taşımaktadır ancak mekânın kullanıcıları açısından taşıdığı anlam, bellekteki yeri gibi sosyolojik ve psikolojik unsurlar da en az fiziki varlığı kadar önemlidir. Bu anlamsal boyutlar; tepeden inen, yıkıcı ve dönüştürücü sermaye taleplerinin önüne geçilmesi yönünde taşıdığı toplumsal direnç oluşturma potansiyeli ile önem taşımaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, son dönemde daha fazla gündemde olmasına karşın pratikte teknik koruma süreçlerine göre geri planda kalan; mekânsal ve kentsel belleğin sürdürülmesinin mekânsal planlama ve koruma süreçleri açısından önemini tartışmayı amaçlamıştır. Amaç çerçevesinde mekânsal ve kentsel bellek unsurları ve tarihsel çevre koruma alanı arasındaki ilişki değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda öncelikle belleğe yönelik kavramsal çerçeve; bireyselden kolektife uzanan perspektifte tartışılarak, mekânsal ve kentsel belleğin farklı boyut ve katmanlarıyla ele alınmasının toplumsal bilinç oluşturmadaki rolü açıklanacaktır. Kavramsal çerçeve İstanbul Sultanahmet Bölgesine ilişkin ideolojik bir kentsel katman ve bellek okumasıyla somutlaştırılmaya çalışılacaktır. İzleyen bölümde ise belleğin korunması sorunu ele alınacaktır. Ülkemizde koruma amaçlı imar planlarının mekânın anlamı ve belleği sürdürmede yetersiz kalması sorunu, koruma amaçlı imar planlarının mevcut dil ve gösterimlerindeki yetersizlikler çerçevesinde tartışılacaktır. Bu tartışmaya, özellikle son dönemde özellikle 5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun kapsamında koruma adı altında gerçekleştirilen birtakım uygulamaların bellek yıkımı yaratma durumları ve koruma ilkeleri açısından taşıdıkları sorunlarla devam edilecek ve literatürde çokça tartışılan Tarlabası gibi örnekler üzerinden tespitler açıklanmaya

çalışılacaktır. Makale yöntemsal olarak; literatürde geniş yer edinen örnekleri konu ile bağlantıları çerçevesinde ele alarak tartışmaları somutlaştırmaya çalışmıştır. Sonuç olarak çalışma, mekânın bağlamsal, toplumsal, anı, öykü ve hafıza değerini sürdürme yönünde bir koruma süreci oluşturulabilmesi için gereksinim duyulan araştırma ve analiz yöntemlerinin neler olabileceğine ilişkin bir tartışma ortaya koymayı amaçlamaktadır.

MEKÂN- BELLEK İLİŞKİSİ VE KENTSEL BELLEK KAVRAMI

Çevresi ile etkileşim içerisinde olan insan, bu etkileşimin sonuçlarını bilinci ile beyinde saklayabilme ve anımsama yeteneğine sahiptir (Özak, 2008). Bellek olarak tanımlanan bu yetenek, insanın varoluşunu zaman ve mekân bütünlüğü içinde algılamasına ve sürdürmesine imkân veren en önemli yetilerden biridir (Yeşilyaprak, 2008; Avcıoğlu ve Akın, 2017). Baudelaire, bellek ile üzerine yeni yazılar yazılsa da öncesinde yazılıp silinmiş olanların halen okunabildiği bir çeşit parşömen olan palimpsest arasında benzerlik kurmaktadır. Ancak bellekteki anılar palimpsestteki metinler gibi parça parça değil, birbirine eklenmiş bir şekilde saklanmakta ve anlar birbirleriyle bir ilişki içerisinde kaydedilmektedir (Al, 2011; Yıldırım, 2009). İlişkiselliğe temellenen bu bellek hiçbir zaman değişmez ve kalıcı değildir ve her anımsama sürecinin sonunda yeni bir anı, buna bağlı olarak da yeni bir bellek oluşmaktadır (Yılmaz, 2011, Demirarslan, 2018).

Gibson'ın kavramsallaştırmasına göre kişi dünyayı görsel anlamda literal ve şematik olmak üzere iki türlü algılamaktadır (Gibson, 1950, Özak, 2008). Bunlardan ilki evrenin maddesel ya da mekânsal algısı, ikincisi kişinin dikkat ettiği anlamlı ve yararlı şeylerin algısıdır (Ertürk, 1984; Özak, 2008). Literal algı, çevrenin fiziksel özelliklerinden gelen deneyimlere dayanmakta, şematik algı ise bu fiziksel özelliklerin kaynaklanan duygusal değerlendirmelerine, dolayısıyla bireyin geçmiş deneyimlerine, kişilik özelliklerine, kültürüne bağlı olan anlamsal

çağrışımlara dayanmaktadır (Özak, 2008). Belleği bu iki algı biçiminin birden oluşturduğu ancak yer duygusu ve aidiyet gibi hislerin şematik anlamla geliştiğini düşünmek olasıdır. Bellekte kalan mekân kişinin yaşama biçimiyle şekillenmekte ve kişisel özellikler ile sosyal ve fiziksel çevre özellikleri doğrultusunda farklılaşabilmektedir. Bu anlamda bireyin belleği, zaman içerisindeki yaşama biçiminin ve algılamalarının bir ürünü olmaktadır (Özak, 2008).

Geçmişte oluşan ancak yaşadığımız her anla yeniden ilişkilenen belleğin; bireyden, toplum ve ulus ölçeğine kadar birçok farklı ölçekte ele alınmakta olduğu görülmektedir. Tüm bu ölçeklerde mekân önemli bir parametre olarak değerlendirilmektedir. Mekân ve bellek ilişkisi üzerine kuramsal çerçeve ağırlıklı olarak Halbwachs ve Nora tarafından kurulmuştur. Maurice Halbwachs bellek kuramını en geniş kapsamlı ele alan düşünürlerin başında gelirken, Pierre Nora mekân ve bellek konusundaki araştırmaları derinleştirmiştir. Halbwachs (1950), belleğin belirli bir zaman ve mekân ilişkisi içerisinde, mekânsal bir deneyime bağlı olarak oluştuğunu dile getirerek, bireysel belleğin diğer bellek türleri ile birlikte çalıştığını ve gündelik yaşamda bireysel belleğin izlerinin yadsınmaması gerektiğinin altını çizer (Halbwachs, 1950, Assmann 2018). Örneğin her gün yürüdüğümüz bir yolda gözümüze görünen bir anıtı hemen tanırız. Çünkü o anıt artık beyin haritamıza işlenmiştir. Benzer şekilde bir grup içerisinde bulunduğumuz durumlarda birbirimizden ödünç alıp verdiğimiz birçok anı biriktiririz ve bu anılar içerisinde bulunduğu çevre/mekân imgeleri ile ilişkilendiririz.

Toplumsal bellek kavramı, grup belleği ve ulus belleği olmak üzere iki kategoride incelenmektedir. Her ikisi de bireye bağlıdır fakat aslında hepsi aynı zamanda anılarını kurgulayan bir toplumsallığa da bağlıdır. Ulus belleği ağırlıklı olarak ideolojik çerçevede biçimlendirilmiş destansı hikâyeleri kapsamaktadır (Bell, 2003; Nora, 2006; Parmaksız, 2019). Nora'ya (1984)

göre, modern toplumlarda eğer ki bellek, tarihin hareketinden kopmuşsa, tarihe iade edilmiş ve tarihe kaydolmuştur. Burada Nora'nın bahsetmek istediği, bellek ortamları yok olsa dahi geçmişi hatırlamanın bir yolu olarak ulusal bellek mekânlarına başvurulduğudur. Bell (2003), ulusal belleği benzer şekilde kavramsallaştırmakta ve "ulusun mitik manzarası" olarak tercüme etmektedir.

Kolektif bellek ise kamusal alanda paylaşılan deneyimlerle çoğalan ortak bir kimliktir. Halbwachs'a (1950) göre, kolektif bellekte hatırlama zamana ve mekâna bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Hatırlama eylemi, somut bir mimari mekânda kurgulanmaktadır (Korkmaz ve Bala, 2018). Kentte kolektif belleğin varlığı yapıyı çevrenin "temel"i olan "yer"de üretilen Rossi'nin (1984) tanımıyla kentsel bırakıtlarla (*artefact*) mümkün olmaktadır. Böylece bellek zihinlerde değil "yer"de de var olmaktadır (Korkmaz ve Bala, 2018). Doğal çevre ve fiziki mekân maddi ve manevi dünyamızda yarattığı algıyla bir "yer" oluşturmaktadır. Bu anlamda mekân/yer; nitelikleri bağlamında toplumsal olgular üzerindeki etkisi ve aynı zamanda bu olgu ve olayların sahnesi olması dolayısıyla, bireyselden kolektife tüm bellek kategorileri açısından zorunlu bir altyapı unsuru olmaktadır.

Egemen kartezyen paradigmanın zaman ve mekân ilişkisine eleştirel bir yaklaşım sunan Norberg-Schulz (1982), "yer" kavramının içeriğini tartışmaya açarak, mekan ve zamanı birbirinden bağımsız kategoriler olarak ele alan kartezyen kavrayışa karşı çıkararak, kökeni antik Roma'ya dayanan yerin ruhu (*genius loci*) kavramını çağımızda yeniden gündeme getirmiştir (Ulubay ve Önal, 2020). Antik Roma inancına göre bağımsız her varlık kendine has bir koruyucu ruha sahiptir ve bu ruh insanların ve yerlerin, doğumlarından ölümlerine kadar karakterlerini ve niteliklerini belirlemektedir (Bali, 2019; Binan ve Cantimur, 2010). Norberg-Schulz bu kavramı Heidegger'in varoluşçu fikirlerinin etkisiyle yeniden yorumlamıştır. Bu anlamda yerin ruhu kavramı; mekanı ait

olduğu coğrafyanın tüm bileşenleriyle birlikte ele alan, tarihselliğine temellenen, fiziksel bir kavrayış ötesinde, atmosferik ruhunu algılamaya yönelik bir arayış olarak tanımlanabilir (Ulubay ve Önal, 2020). Başka bir tanımla yerin ruhu; bireyselden toplumsala, o alanın belleklerde yer alma biçiminin bir kolektif sonucudur. Yerin ruhu, bir mekândaki zihin, duygu ve eylemlerimizle oluşmakta, bu bağlamda esasen kentsel koruma süreçlerinde sürdürülmesi gereken değer ve bellek unsurlarının bütünü temsil etmektedir (Aslan ve Kiper, 2016).

Kentsel-mekânsal bellek ve yerin ruhu esasen yalnızca zamana bağlı fenomenler değildir. Anı yaratabilen, bireysel ve toplumsal duyguların oluşumuna olanak tanıyan olay ve olguların bir mekândaki birikimselliği ile oluşmaktadır. Bu oluşum kuşkusuz etkin bir yaşamışlıkla ilişkilidir. Özellikle kent ölçeğinde bakıldığında etkin bir yaşamsallığa olanak tanıyan alanlar genel anlamda kentin kamusal alanlardır. Kentlerin kamusal alanları toplumun geçmişi, bugünü ve geleceği arasındaki ilişkilerin önde gelen bağlayıcı noktaları olarak bellekte yer edinen alanlardır. Bu alanlar toplumun kolektif belleğini ve kentlilik bilincini yansıtan, toplumsal karşılaşmaların yaşandığı yerlerdir. Anıtlar, müzeler, yönetim binaları, istasyonlar, meydanlar, caddeler, sokaklar, parklar gibi birçok kamusal kent parçası, toplumun belirli değerlerini temsil etmek ve sürdürmek üzere tasarlanmışlardır. Kentsel bellek yoğun olarak özellikle kamusal mekânlarda kendisini var etmektedir (Korkmaz ve Bala, 2018). Kentsel mekan kendisi de bizzat bir kamusal alandır ve kolektif mekandır. Bu anlamda özellikle kentsel kamusal mekanın niteliğinin kentte "yer ve bellek oluşumunu" etkilediği dile getirilebilir. Modern dönemlerde "oluşamayan yerler" ve belleksizleşme aslında bu sözü edilen etkin yaşamışlıklara olanak tanımayan, "nötr" mekanların yaratılması dolayısıyladır.

Kentin taşıdığı geniş anlam dolayısıyla kentsel belleğin tanımını yapmak zordur. Bununla birlikte kentsel belleğin kentin

tüm mimari yapılarını ve “yer duygularını” kapsadığı ve bu yapılar değişseler, hatta artık yerlerinde olmasalar bile, kentin belleğinin bir süreklilik arz ettiği ifade edilebilir. Rossi’ye (1984) göre esasen kentin kendisi orada yaşayanların kolektif belleğidir. Bu anlamda kent mekânları, “simgesel ve göstergesel kodlarıyla” kentin ve kentsel belleğin üretimini ve sürekliliğini sağlayarak, geçmişi geleceğe aktaran alanlardır (Aytaç, 2007; Al, 2011). Bu aktarım sürekliliği içinde kent mekanlarında yaşanan deneyimlerin birikimi “yer” duygusu ve yerin ruhunu oluşturur ve bu duyumsamalar kentin kimlik ve bellek unsurları olarak nitelenirler.

Kente özgün sivil mimari öğeler kent kimliğini oluşturan unsurlar oldukları için kolektif ve kentsel bellek açısından önem taşırlar. Kente özgü mimariler, mekânları üzerinden üretilen sosyal ilişkilerle kent belleğinin bir parçası hâline gelmekte, bu ilişkiler ağı kentin tarihi içinde yeniden üretilmektedir (Korkmaz ve Bala 2018). Bellek mekânları coğrafi bir yer, bir anıt, müze, kutlama, anma töreni ya da tarihi bir kişilikle de ilişkili olabilmektedir (Demirarslan, 2018; Boyer, 1994; Nora, 1989). Dikilitaşlar, saat kuleleri, çeşmeler, camiler, türbeler gibi yapılar anıtsal bellek mekânları olarak; evler, yapı dizilimleri, sokakların ve mahallelerin karakteristik özellikleri de mahal mekânlar olarak, kentsel belleğin toplumdaki bireylerin hafızalarında yer edinmesinde yardımcı olmaktadır (Demirarslan, 2018). Toplumun belleğinde yer alan ve yaşanmışlıkla kaydedilen kentsel imgeler, bir anlamda geçmişi bugüne taşıyarak, toplumsal olayları anımsatmakta ve kitlesel bir davranış stratejisinin de gelişmesini sağlamaktadır (Al, 2011). Mimari özellikler ve kentsel mekânlar bir yandan kolektif bellekten etkilenirken, bir yandan da kolektif belleği şekillendirmektedirler. Böylelikle süreç içinde yer belleği sürekli olarak yeniden üretilmektedir. Bu yeniden üretim sürecinde kentin adı aynı kalsa da, fiziksel strüktürü sürekli olarak değişim göstermekte, deforme olmakta ya da unutulmakta, başka gereksinimlere uyum sağlamaya çalışmaktadır (Korkmaz ve Bala, 2018).

Kentsel mekân çok katmanlı bir bakışla incelendiğinde ve dönüşümlere dair mekânsal bilginin izleri korunabildiğinde kolektif ve kentsel belleğin dönemsel olarak yeniden inşa edilmiş süreçleri okunabilmektedir. Bu inşa sürecinde Baudeleire’in söz ettiği palimpsest kavramı gibi, farklı dönemlere ilişkin bellek unsurları birbirine eklemlenmekte, melezlikler oluşmakta, geçmişin izleri bugüne karışmaktadır. Sözü edilen palimpsest inşa süreçlerinin çok katmanlı bir temsil mekânı üzerinden okunması için Sultanahmet Meydanı güzel bir örnek oluşturabilecektir. Bilindiği üzere Doğu Roma İmparatorluğu başkenti İstanbul’un bugünkü Sultanahmet Bölgesi’ne, gücünü sembolize eden Büyük ve Küçük Saraylar’ını ve dini inancını temsilen Ayasofya’yı inşa etmiştir. Ardından İstanbul’u fetheden Osmanlı İmparatorluğu bu eski saraylara çok yakın bir alanda Topkapı Sarayı’nı ve Sultanahmet Camisi’ni yaparak, bu kez kendi egemenliğini mekânda görünür kılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılmasıyla kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin ise aynı bölgeye, temellendiği demokratik hukuk devleti ideolojisinin en açık temsili olan “Adalet Sarayı” ile gelmesi tesadüf değildir. Nitekim bu Adalet Sarayı, Cumhuriyet aydınlanmasının mimarlarının yarıştığı bir yarışmanın ürünü olmuştur.

Sultanahmet Eski Adalet Sarayı parselinde geçmişten günümüze gerek mimari gerek kentsel öğeler yönünden değişim yaşanmıştır. Mekânda süreklilik adı verilen bu durum kültürel değerlerle oluşturulmuş bir görsellik sunmaktadır. Bu kültürel değerler mekânı çeşitli yönler vasıtasıyla bir kimlik mekânına dönüştürmekte, mekânsal belleği ortaya koymakta ve mekânı bu durumu yere özgü kılan değerlerle ölümsüzleştirmektedir (Ulubay & Önal, 2020).

Tarihsel süreç içerisinde mekânın değişmeyen kullanım değerleri, o mekândaki hafızayı imgeleştirmektedir. Örneğin Sultanahmet Adalet Sarayı parseli içerisindeki hipodrom, görsel bir hakimiyet

algısı taşırken, Osmanlı zamanında dönüştürülüp At Meydanı olarak işlev görmüş olup insan hafızasında bir imge oluşturmuştur. Sultanahmet Meydanı mekânda gücün sembolize edildiği önemli kamusal alanlardan biri olmuştur. Roma Döneminde alanda inşa edilen hipodromun yanı sıra Antiochos ve Lausos Sarayları görsel varlıklarını devam ettirmektedir. Kenti her yerden gören ve kendisi de görülen bir noktada konumlanan Hipodrom; spor, siyaset, askeri ve hukuki işlevlerin yürütüldüğü bir alan olarak, dönemi düşünüldüğünde tam bir hakimiyet alanını sembolize etmektedir (Keskiner, 2021).

Tanzimat Fermanı ile modernleşme sürecine giren Osmanlı'da şehircilik alanında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Hükümet yapıları ve adliyeler hizmet yapılarının önemli bir bölümünü temsil etmekteydi. Daha sonra Cumhuriyet döneminde sırasıyla 1935, 1947 ve 1949'da üç adet mimari yarışma ile Adalet Sarayı'nın mekandaki sürekliliği sağlanmış olmaktadır. 1936 yılından itibaren proje için uygun alan tartışmaları tarihsel katmanların fiziksel yetersizlikleri nedeni ile yıkım kararı, daha sonra korunmasına yönelik karara dönüşmüş, bu dönemin siyasal ve sosyal değişiminin hızı konusunda önemli bir ipucu sağlamıştır (Keskiner, 2021).

Sultanahmet Bölgesi'ne dair bu çok katmanlı okuma, değişen egemenlik ve ideolojilerin mekânda kendi temsillerini kurma ve bellek oluşturmalarına ilişkin bir örnek teşkil etmektedir. Değişen her dönemde benimsenmesi istenen değerlerin kamusal alanda temsili biçimde üretildiği İstanbul'un merkezinde en açık haliyle görülmektedir. Ancak örnekteki gibi, yaklaşımlar değişip hafızadan neredeyse silinmiş olsalar da, bu yaklaşımların ürettikleri mekânların izleri bir şekilde ayakta kalarak günümüze ulaştığında, yaşanan deneyimlerin belgeleri olarak bellekte saklandıklarında, tarihsel süreçleri algılamamıza ve tartışmamıza olanak sunmaktadırlar. Mekânsal belleğin tarihi anımsama ve çözümleme konusunda sunduğu bu olanak, geleceğin kentlerinin

tasarlanması açısından kritik bir rol üstlenmektedir. Bu anlamda mekânsal belleğin korunması geleceğin planlanması açısından önemli bir sorunsaldır. Koruma disiplininin mekânı korurken, yalnızca fiziksel özellikleri ile değil, mekânın toplumsal anlamını ve öyküsünü de korumayı temele alması ve stratejilerini bu çerçevede oluşturması sağlıklı bir toplumsal tarih algısı yaratabilme adına kritik önem taşımaktadır. Bu çerçevede mekânın bir toplumsal kolektif bellek unsuru olarak korunmasının, koruma süreçlerinin en önemli sorumluluklarından biri olduğunu ifade etmek olanaklıdır.

Resim 1. Sultanahmet Meydanı'ndan Ayasofya, Sultanahmet Camii ve Adalet Sarayı'nın birlikte izlenebildiği bir görünüm Kaynak:<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/7136>, 2023

Resim 2. Sultanahmet Meydanı Bizans Dönemi Görünümü Kaynak:https://www.google.com/search?q=sultanahmet+eski+saraylar&sxsrf=APwXEdenfG6lVXr1zZgd-n6dPxQBL_y7w:1686572152480&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwj8qTw2r3_AhVSS_EDHYWTCRgQ_AUoAXoECAEQAw&biw=1366&bih=617&dpr=1#imgrc=LcNojYNs-Y2eBM

Resim 3. Sultanahmet Camii ve Ayasofya Kaynak: http://www.alan-baskanligi.gov.tr/sultanahmet_galeri.html, 2023

Resim 4. Ayasofya Camii
Kaynak: http://www.alanbaskanligi.gov.tr/sultanahmet_galeri.html, 2023

Resim 5. Sultanahmet Camii
Kaynak: http://www.alanbaskanligi.gov.tr/sultanahmet_galeri.html, 2023

Resim 6. Sultanahmet Meydanı'nda İstanbul Adalet Sarayı
Kaynak: <https://hukukbook.com/sultanahmet-adliyesi/>

Resim 7. Sultanahmet Meydanı çok katmanlı Hipodrom Alanı
<https://arkeofili.com/istanbul-da-tarihi-hipodrom, 2023>

Connerton (1999), bilincin yeni bir eylemin mantıklı olduğuna ilişkin kararını verirken, daha önceki deneyimlerinden yararlanmak için belleğe başvurduğunu açıklamaktadır. Özellikle kolektif bellekte erk ya da toplumsal iktidar ilişkilerince dışarıdan yapılan müdahalelerle gerçekleştirilen “unutturma” eylemi, Connerton’un (1999) sözünü ettiği karar verme sürecinde bilincin bir yanılsamayla hareket etmesinin neden olmaktadır (Al, 2011). Oysa mevcut pratikte, kapitalizmin koşullarınca kentsel mekânın bağlamından soyutlanarak kolektif bellekte unutturma eyleminin sıklıkla yinlendiği bir gerçektir. Bu anlamda unutmanın gerçekleşmemesi için, örnek olarak tartışılan çok katmanlı bir temsili mekân olan Sultanahmet Bölgesi’ne ilişkin ideolojik ve sosyo-mekânsal okumaların,

tüm tarihsel mekânlarımız için çalışılması önemlidir. Korumanın amacı olan tarihsel bilgi ve deneyim aktarımı ve sağlıklı bir hatırlama eylemi; çok katmanlı ve çok boyutlu araştırmalarla gerçekleştirilebilir. Bununla birlikte egemen sosyo-ekonomik sistemin unutturma eylemini tercih ettiği bilinmektedir. Bu unutturma ilişkiselikler arasında boşluklar bırakarak, bağlamı ortadan kaldırmakta, dolayısıyla bugünün anlaşılmasını ve geleceğin üretimini olumsuz yönde etkilemektedir. Kentsel belleğin sürdürülmesi, kentlerin geleceğinin planlanması sürecinde; toplumsal bilinç, farkındalık ve refleks yaratımı açısından büyük önem taşıırken, kapitalizmin egemenliğinde kentlerde ciddi bir bellek yıkımının yaşandığı ve bu durumun Connerton’un sözünü ettiği

bilincin yanılısma ile hareket etmesine neden olduğu görülmektedir. Bu bağlamda koruma çalışmalarının temel hedefi, bilincin yanılısma ile hareket etmesini engellemeye çalışmak olmalıdır.

KORUMA ÇALIŞMALARININ “BELLEĞİ SÜRDÜRME” UYGULAMALARINA ELEŞTİREL YAKLAŞIM

Bilindiği üzere, modernizmin kapitalist birikim süreciyle bütünleşmesiyle zaman ve mekân algısı ayrıştırılmış, mekânı piyasa mekanizmaları doğrultusunda dönüştürebilme amacıyla gerçekleştirilen unutturma eylemi doğal bir fenomen durumuna getirilmiştir. Mekânın metalaştırıldığı ve araçsallaştırıldığı bu süreçte; bellek, yerin ruhu, anlam, aidiyet gibi kavramlarla ilişkisi yok sayılmıştır. Postmodern söylemler bu süreçlere dair itirazları gündeme getirirler de mekânın metalaşmasına engel olmakta başarılı olamamışlardır (Çırak, 2010). Postmodernitenin öne çıkardığı tarihsellik vurgusu, zaman içinde sermaye birikim süreçlerinin kullanabileceği biçimde dönüşüme uğratılmış, kültürel miras alanlarının nadirlik ve otantiklik değerlerinin kapital değerine dönüştürülmeye başlanmasını beraberinde getirmiştir (Antrop, 2005). Sonuç olarak modernitenin ekonomik beklentiler çerçevesinde yitirdiği ya da kendi haline terk ettiği tarihsel mekanlar, bu kez postmodern söylemler ve neoliberal süreçler içerisinde sahip oldukları otantizm temelinde turizm sektörüne veya varsıl-entellektüel toplumsal sınıflara sunulurken, orijinal kültürel değerler anlamını yitirmek ve bağlamından kopmakla yüz yüze kalmıştır. Yükselen turizm ve rekreasyonel etkinliklerin mekânsal ve kentsel belleğin korunması açısından önemli bir paradoksu içinde barındırmakta olduğu, ekonomik gelişme talebinin orijinal kültürel değerlerde ciddi ölçüde yıpranmalara yol açma riski gibi sorunlar akademik alanda tartışılrsa da, bu yöndeki uygulamaların önüne geçmek üzere piyasa mekanizmaları ile mücadele etmek oldukça zor olmaktadır (Ashworth, 1991 ve Vos and Klijn, 2000). Bugün birçok kentte, tarihi

yapılı çevre yalnızca ‘turistin gözünden’ bakılarak belirlenen ihtiyaçlar ve beklentilere cevap vermek üzere dönüştürülürken, ‘yer’in sürekliliği, istikrarı ve aşinalığı gibi mekânsal niteliklerin aşındırıldığı görülmektedir (Ercan, 2016).

Piyasa mekanizmalarının talepleri doğrultusunda değiştirilen mekânlar ve dayatılan rafineleştirilmiş gündelik yaşam pratiği kentin belleğini ve mekânlarını tahrip ederken, toplum ve ulus belleğini de etkilemekte ve bellek yitiminin (*amnesia*) oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Uludağ ve Aycı, 2016). Al’ın (2011) açıkladığı üzere kentsel mekânın tarihselliğinden koparılması ve anlamının değiştirilmesi, kentlinin kentle kurduğu bağın ve mekânı yeniden üretmek için kullanılacak referansların süreç içerisinde yok olması anlamına gelecektir. Sonuç olarak belleğini yitiren, sosyal ve kültürel değerlerinin bilincinde olmayan bir toplum kentlilik haklarının da mücadelesini veremeyecektir. Bu durum sonuç olarak, yaşadığı mekân ve kentsel çevre üzerinde söz söyleme hakkının da devredilmesi yönünde bir refleks geliştirilmesine yol açacaktır (Al, 2011). Bu refleksizlik ve duyarsızlık durumunun oluşmaması için sorumluluk, büyük ölçüde koruma alanındadır. Koruma alanının başarısı da araştırma süreçlerinin bilimsel, disiplinlerarası, çok boyutlu ve derinlikli olmasına bağlı olmaktadır. Bununla birlikte mevcut koruma pratiğimiz değerlendirildiğinde analiz ve temsil süreçlerinden, hızlı uygulamalara, yıkıcı yenileme kararlarına uzanan önemli sorunlarla karşılaşılabilir. Koruma çalışmalarında bellek ve yer duygusunun sürdürülmesine yönelik bu önde gelen sorun alanlarının; koruma amaçlı imar planı pratiğimiz ve 5366 Sayılı Kanun çerçevesinde ortaya konan yaklaşımlar olmak üzere iki çerçevede tartışılması olanaklıdır:

Koruma planlarının analiz ve temsil süreçlerindeki eksiklikler temelli sorunlar:

Planlama ve koruma yetimizin güçlenmesi için öncelikle arkeolojik ve tarihsel varlıkların bilgisinin tüm ölçeklerdeki planlama

süreçlerinde doğru bir şekilde temsil edilebilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Planlama disiplini kendisine özgü bir terminoloji ve anlatım diline sahiptir. Ülkemiz deneyiminde koruma planlamasına ilişkin dil, yasal çerçeveler altında belirlenmiş durumdadır. Plan terminolojisi ve dilinde gelişmelerin sağlanması ise esas olarak analitik çalışma sürecinin ve tarihsel araştırmaların zenginleşmesi ve bilgilerin mekânsallaştırılarak yorumlanması ile mümkün olabilecektir. Bir diğer deyişle, planlama sürecinde kullanılan dil ve terminoloji büyük ölçüde sürece dahil edilen analitik verinin doğası temelli olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle yasal ve yönetsel süreçlerde analiz öznesi olarak tanımlanmamış olan veriler, planlarda temsil edilmeme sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır (Çırak, 2010).

Sorunsal ilk olarak koruma planı pratiğimiz çerçevesinde değerlendirecek olursak, mevzuatça çerçevelenen bilgi toplama ve veri temsil süreçlerinin mekânsal belleği temsil etme alanında oldukça yetersiz olduğunu görebiliriz. Bilgi toplama ve analiz süreçleri koruma

çalışmalarının önemli bir aşamasını oluşturmaktadır. Bu nedenle analiz sürecinin zenginleşmesi yoluyla, temsil edilme yelpazesi genişleyebilir ve bu durum koruma planının imar dilinin gelişmesini destekler. Aşağıda yer alan tablolarda koruma ve planlama mevzuatımızca çerçevelenen kültür varlıklarına ilişkin gösterimler yer almaktadır. Gösterimlerde kültür varlıklarının bellekteki önemi ve yerine ilişkin bir ifade yer almadığı gibi, envanter tescil fişlerimizde de bu konuda saptamalar oldukça yetersiz durumdadır.

Ek-1
Kültür Varlıklarını Koruma
Mevzuatı, 2022

İLK TESPİT ÇALIŞMALARINDA KULLANILACAK GÖSTERİM	
I. HARİTA	
	TESCİLE ÖNERİLEN ANITSAL YAPILAR (Koyu Yeşil)
	TESCİLE ÖNERİLEN SİVİL MİMARLIK ÖRNEKLERİ (Kırmızı)
	TESCİLE ÖNERİLEN RESMİ YAPILAR (Kuruşuni)
	TESCİLE ÖNERİLEN ENDÜSTRİ YAPILARI (Mor)
	ESKİ DOKU ÖZELLİĞİNDE TESCİLE DEĞER GÖRÜLMİYEN YAPILAR (Çevresi Siyah, İç Boş)
	YENİ YAPILAR (Mavi)
	KENTSEL SİT SINIRI (Kırmızı)
	I. DERECE ARKEOLOJİK SİT SINIRI (Turuncu)
	II. DERECE ARKEOLOJİK SİT SINIRI (Turuncu)
	III. DERECE ARKEOLOJİK SİT SINIRI (Turuncu)
	KENTSEL ARKEOLOJİK SİT SINIRI (Mavi)
	TARİHİ SİT SINIRI (Kırmızı)
	ETKİLEŞİM GEÇİŞ ALANI SINIRI (Siyah)
	KORUNMA ALANI SINIRI (Siyah)
II. HARİTA	
KAT DURUMLARI	
Bu haritada tescil edilecek yapıların çevresi özelliklerine uygun olarak yukarıda belirtilen renklere çizilecek, ilgili kat durumlarına göre aşağıdaki renklere boyanacaktır. Anıtsal yapıların kat durumları gösterilmeyip yeşil renkte boyanacaktır.	
	1-2 KAT (Sarı)
	3-4 KAT (Turuncu)
	5 KAT VE YUKARISI (Kahverengi)
NOT: SİT SINIRI GÖSTERİMİNDE ÇİZGİ ESAS ALINACAKTIR	

İRDELEME ÇALIŞMALARINDA KULLANILACAK GÖSTERİM	
	TESCİLLİ ANITSAL YAPILAR (Koyu Yeşil)
	TESCİL ÖNERİLEN ANITSAL YAPILAR (Açık Yeşil)
	TESCİLDEN DÜŞMESİ ÖNERİLEN ANITSAL YAPILAR (Çevresi Yeşil-İç Yeşil Çarpı)
	TESCİLLİ SİVİL MİMARLIK ÖRNEKLERİ (Kırmızı)
	TESCİL ÖNERİLEN SİVİL MİMARLIK ÖRNEKLERİ (Fiyah)
	TESCİLDEN DÜŞMESİ ÖNERİLEN SİVİL MİMARLIK ÖRNEKLERİ (Çevresi Kırmızı-İç Kırmızı Çarpı)
	TESCİLLİ RESMİ YAPILAR (Gri)
	TESCİL ÖNERİLEN RESMİ YAPILAR (Kuruşuni)
	TESCİLDEN DÜŞMESİ ÖNERİLEN RESMİ YAPILAR (Çevresi Gri-İç Gri Çarpı)
	TESCİLLİ ENDÜSTRİ YAPILARI (Mor)
	TESCİL ÖNERİLEN ENDÜSTRİ YAPILARI (Eflatun)
	TESCİLDEN DÜŞMESİ ÖNERİLEN ENDÜSTRİ YAPILARI (Çevresi Mor-İç Mor Çarpı)
	ESKİ DOKU ÖZELLİĞİNDE TESCİLE DEĞER GÖRÜLMİYEN YAPILAR (Çevresi Siyah-İç Boş)
	YENİ YAPILAR (Mavi)
	MEVCUT KENTSEL SİT SINIRI (Siyah)
	ÖNERİ KENTSEL SİT SINIRI (Kırmızı)
	MEVCUT ARKEOLOJİK SİT SINIRI (Siyah)
	ÖNERİ ARKEOLOJİK SİT SINIRI (Turuncu)
	MEVCUT KENTSEL ARKEOLOJİK SİT SINIRI (Siyah)
	ÖNERİ KENTSEL ARKEOLOJİK SİT SINIRI (Mavi)
	MEVCUT TARİHİ SİT SINIRI (Siyah)
	ÖNERİ TARİHİ SİT SINIRI (Kırmızı)
	MEVCUT KORUNMA ALANI SINIRI (Siyah)
	ÖNERİ KORUNMA ALANI SINIRI (Kırmızı)
II. HARİTA	
KAT DURUMLARI	
NOT: SİT SINIRI GÖSTERİMİNDE ÇİZGİ ESAS ALINACAKTIR	

KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA BÖLGE KURULUNDA KARAR ALINDIKTAN SONRA DAĞITIM İÇİN HAZIRLANACAK PAFTALARIN İŞLENMESİNDE UYULACAK GÖSTERİM TABLOSU	
	KENTSEL SİT SINIRI
	I. DERECE ARKEOLOJİK SİT SINIRI
	II. DERECE ARKEOLOJİK SİT SINIRI
	III. DERECE ARKEOLOJİK SİT SINIRI
	KENTSEL ARKEOLOJİK SİT SINIRI
	TARİHİ SİT SINIRI
	KORUNMA ALANI SINIRI
	ETKİLEŞİM GEÇİŞ SAHA SINIRI
	TESCİLLİ ANITSAL YAPILAR
	TESCİLLİ SİVİL MİMARLIK ÖRNEKLERİ
	TESCİL KAYDI KALDIRILAN YAPILAR
	ÖREN YERİ
NOT: SİT SINIRI GÖSTERİMİNDE ÇİZGİ ESAS ALINACAKTIR	

Planlama alanı, kararlarını gösterimler temelinde yaşama geçirmektedir. Gösterimler ise plan sürecinde yapılan analiz çalışmalarına temellenmektedir. Koruma planı süreçlerini yönlendiren mevzuatımızda analiz ve sentez çalışmalarına temellenen / temel oluşturan gösterimlerin, tamamen sınır tanımlama ve fiziki mekân odaklı bir içerik taşıdıkları görülmektedir. Korunacak yapılar; anıt ve sivil mimarlık olmak üzere iki kategoriye indirgenmekte, bellekteki yerlerine ilişkin araştırmalar eksik bırakılarak yalnızca fiziki nitelikleri ile değerlendirilmektedir. Yukarıda sunulduğu üzere mevzuatımızda oluşan gösterim şablonları ve temellendikleri analizler bellek ve kimlik unsurlarını anlama ve tanımlamada yetersiz kalmakta, tamamen fiziki niteliklere yönelmektedir. Oysa tarihsel yapıların toplumsal hafıza, yer oluşturma açısından taşıdıkları anlamı ve bu anlamın farklı zamanlar içerisindeki değişimlerini, nedenleriyle birlikte tartışma olanağı sunabilen bir koruma süreci yaratılması için farklı analiz ve temsil biçimleri oluşturulması gereklidir. Kuşkusuz somut olmayan unsurlar, bellek mekânları, katmansallıklar vb. değerler şablon gösterimlerle temsil edilebilecek nitelikteki veriler olamayacaktır ancak bağlam bağımlı olarak bu unsurları araştıran ve esnek bir biçimde plan diline aktarabilen ya da bu unsurları işaret etmek ve sürdürmek için başka temsil biçimleri sunabilen arayışlara, hem koruma mevzuatımız hem de koruma planlaması çalışmalarında gereksinim bulunduğu bir gerçektir. Bu analiz ve temsil biçimleri; bellek mekânlarının belgelenip tanımlanmasını sağlayacak ve bellek mekânlarında yapılacak olan mimari ve mekânsal düzenlemelerin yerin niteliğine uygun olması için rehber oluşturacaktır.

5366 Sayılı Kanun ve Tarlabası örnek uygulamaları kapsamında gözlenen sorunlar:

5366 Sayılı Kanun uygulamaları ise yıkımlara da yol açabilen daha büyük sorunları getirmektedir. Kanunun amacı büyükşehir belediyeleri, büyükşehir

belediyeleri sınırları içindeki ilçe ve ilk kademe belediyeleri, il, ilçe belediyeleri ve nüfusu 50.000'in üzerindeki belediyelerce ve bu belediyelerin yetki alanı dışında il özel idarelerince, yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş; kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının, bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Bu kanun 4. Maddesinde ifade edildiği üzere, geniş yetkilere ve kamulaştırma gücüne sahiptir. Yasayla tanımlanan bu yetkiler; *“Yenileme alanlarında bulunan yapıların boşaltılması, yıkımı ve kamulaştırılmasında anlaşma yolu esastır. Anlaşma sağlanamayan hallerde gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan taşınmazlar ilgili il özel idaresi ve belediye tarafından kamulaştırılabilir. Bu Kanun uyarınca yapılacak kamulaştırmalar 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun 3 üncü maddesinin ikinci fıkrasındaki iskân projelerinin gerçekleştirilmesi amaçlı kamulaştırma sayılır. Tapuda mülkiyet hanesi açık olan taşınmazlar ile varisi belli olmayan, kayyım tayin edilmiş, ihtilaflı, davalı ve üzerinde her türlü mülkiyet ve mülkiyetin gayri aynî hak tesis edilmiş olan taşınmazlar için de aynı madde hükümlerine göre kamulaştırma işlemleri yürütülür. Kamulaştırma işlemlerinin yürütülmesinde il özel idareleri ve belediyeler veraset ilamı çıkarttırmaya, kayyım tayin ettirmeye veya tapuda kayıtlı son malike göre işlem yapma”* olarak belirtilmektedir.

2000 sonrası kentsel dönüşüm planlama alanının gündemine gelirken, uzun dönem kendi dinamiklerine bırakılan tarihsel yapı stoğunun da müdahale görmesi gerekliliği tartışılmaya başlanmıştır ancak bu müdahalelerin uluslararası alanda çerçevelenen koruma ilkeleri kapsamında olması önemlidir. Bir koruma alanına yalnızca 5366 yasa kapsamındaki gibi “yenileme”

temelli olarak bakmak korumanın fiziki, sosyal ve psikolojik boyutları açısından sıkıntılı olacaktır. İstanbul, Ankara, İzmir gibi tarihsel yerleşmelerin tarihi merkezleri 5366 Sayılı yasa ile Bakanlık tarafından “yenileme” bölgeleri olarak ilan edilmiş durumdadır. İstanbul’da bu yasa kapsamında gerçekleşen Tarlabası ve Sulukule uygulamaları ile Fener Balat Bölgesi için yapılan tartışmalar pek çok bilimsel makale ve tez çalışmasına konu olmuş durumdadır.

5366 sayılı yasa kapsamında mekânsal belleğin yıkımına ilişkin başlıca örnek Tarlabası’nda yaşanan süreç olmuştur. Tarlabası Beyoğlu ilçe sınırları içerisinde zengin kültürel ve tarihi mirası olan bir yerdir. 19.yüzyılda çoğunlukla gayrimüslimlerin ikamet yeri olan Tarlabası 20.yüzyılda farklı etnik grupların yaşadığı bir yer haline gelmiştir. 1980’lerden sonra ise Beyoğlu’nda gerçekleşen hızlı dönüşüm faaliyetlerinde Tarlabası bu dönüşümün bir parçası olamamış ve Tarlabası Bulvarı’nın genişletilme çalışmasında burası bir fiziksel sınır haline gelmiştir. 1994’te bulvarın inşa edilmesiyle bölge İstiklal Caddesi ve çevresindeki faaliyetlerden kopmuştur. Alan 1993 yılında Beyoğlu Kentsel Sit alanı sınırları içerisinde değerlendirilerek kentsel sit alanı olarak tescillenmiştir. Konutların koruma ve sağlıklılaştırma maliyetinin yüksekliğinden, bakım gerektirdiğinden ve karmaşık bürokratik

yapıdan ve sakinlerinin yoksul konumda olmasından dolayı gerçekleştirilememiştir. Tarlabası’nda düşen mülkiyet fiyatları ve 1990’ların ortalarında ortaya çıkan iç göç mekânı, kaçan, kayıtsız ve uluslararası göçmenler ve çeşitli marjinal gruplar için düşük ücretli konut bölgesine çevirmiştir. Böylece zengin tarihi ve özel mimari üslupla yapılmış konut stokuna rağmen Tarlabası, bir çöküntü alanı haline gelmiştir.

2004 yerel seçimlerinden sonra 5366 sayılı yasa ile Tarlabası resmen kentsel yenileme alanı olarak ilan edilmiştir. “Tarlabası geleceğini paylaşıyor” mottosu ile başlayan kentsel yenileme projesi 20000 metrekarelik alanda 278 binanın dönüşümünü içermektedir. Yenileme projesinin arazi kullanımına yönelik değerleri ise 52% konut, 12% ticari, 17% turizm ve 14% ofis alanı şeklindedir (Ünsal, 2015; 49-50). Bu alanda koruma ilkelerine ters olarak yalnızca cephelerin korunduğu bir yaklaşım izlenmiş büyük bir alanda yıkımlar gerçekleştirilerek alanın kentsel bellekteki rolü çarpıtılmıştır. Yargı süreçlerinin birçok kez iptal ettiği projeler yargı kararlarına rağmen uygulanmış ve reklam ve lansmanlarına önem verilmiştir (Ünsal, 2015; 53). Sulukule gibi kentsel ve ulusal ölçekte bir bellek alanına da benzer bir müdahale aynı yasa kapsamında ve Tarlabası ile eş zamanlarda yapılmıştır.

Resim 8. 2010 tarihli Tarlabası Bölgesi hava fotoğrafı
Kaynak: Google Earth, 2021

Resim 9. 2020 tarihli Tarlabası Bölgesi hava fotoğrafı
Kaynak: Google Earth, 2021

Resim 10. Tarlabası yıkım süreçleri
<https://www.birgun.net/haber/civi-bile-cakilamayan-tarlabasi-nasil-yikildi-66122>, 2023

Resim 11. 5366 Sayılı Yasa kapsamında gerçekleştirilen Tarlabası proje uygulama sürecinde boşaltılan yapılar
Kaynak: onedio.com, 2016

Resim 12. Tarlabası bölgesinden sokak görünümü

Resim 13. Tarlabası'nda yenileme projesi kapsamında boşaltılan yapılar
<https://www.birgun.net/haber/civi-bile-cakilamayan-tarlaba-si-nasil-yikildi-66122>, 2023

Resim 14. 5366 Sayılı Yasa kapsamında gerçekleştirilen Tarlabası Yenileme Projesi Lansman Fotoğrafları
Kaynak: milliyet.com.tr, 2014, yeniemlak.com, 2014

Korumanın amacının belge niteliği taşıyan mekânsal bilgi ve öykünün sürdürülmesi olmasına karşın, ülkemizde tarihi alanlarda gerçekleştirilen pek çok müdahalenin temele rant meselesini alan bir yenileme sürecine dönüştüğü gözlenmektedir. Özellikle 2005 yılında yürürlüğe giren 5366 Sayılı kanun ile uygulanan İstanbul Tarlabası ve Sulukule tarihsel alanlarda geliştirilen projelerin, bu bölgelerin bağlamını tamamen dönüştürdüğü, belleği yok ettiği ve alan kullanıcıları açısından yersizleşme süreçlerini dayattığı açıktır. Boşaltılan alanda yıkımlar gerçekleştirilerek “yeni” bir mekân kurgulanmakta, ada, parsel düzeni, sokak dokusu, mimari nitelikler, daha da önemlisi alan kullanıcıları değiştirilmekte ve hiç olmadığı bir biçime dönüştürülmektedir. Bu durum yaşanmışlıklar sonucu oluşan mekânsal deneyimin, sermaye birikim süreçleri odağında ani dönüşüme uğramasını beraberinde getirmekte ve kentsel bellek unsurlarını yok etmektedir. Bu anlamda uygulamalar, mekânın “belge ve bilgi” niteliği ile “bağlamsal özellikleriyle birlikte” korunması ve sürdürülmesini vurgulayan uluslararası alanda çerçevelenen koruma ilkeleri açısından oldukça sorunludur. Korumanın amacı olan bilgiyi muhafaza etme ve sürdürme ilkesiyle ters düşerek, yer duygusu ve bellek mekânlarını tamamen dönüştürmekte, bilgiyi yok etmekte, bilgiyi çarpıtmaktadır.

Tarlabası örneğine benzer nitelikteki öneriler Fener Balat Bölgesi için de geliştirilmiş ancak henüz uygulama olanağı bulunmamış durumdadır. Söz konusu alanlar İstanbul tarihi kent merkezinin önemli bir parçası olan, konum rantı açısından avantajlı bölgeler olmaları bağlamında varsıl ve entelektüel kesimler için bir çekim noktası olarak düşünülmüşlerdir. Tarlabası’nda gerçekleştirilen uygulamalarda, yerinde koruma, uygun bakım-onarım müdahaleleri ile geleceğe taşıma, sosyal dokuyu koruma gibi uluslararası alanda belirlenen temel koruma ilkelerine aykırı bir yaklaşımla hareket edilerek, yalnızca cephelerin korunması gibi koruma açısından sorunlu bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Bu sorunlu proje

etaplar halinde uygulamaya geçirilmiş ve ülkenin tanınmış mimarlık ofislerince projelendirilmesi sağlanarak lansmanları yapılmıştır. Bu süreçte alan soylulaşırken, sokak dokusu, tarihsel süreçte oluşan ada-parcel ve yapı düzeni tamamen değiştirilmiş, yapılar yıkılmış, yalnızca cepheler korunmuş ve orijinal plan şemaları değiştirilmiştir. Oysa koruma-yenileme adına yıkıma uğrayan Tarlabası Bölgesi İstanbul’un erken modernleşme süreci açısından önem taşıyan bir bölgedir. Öncesinde İstanbul’da etnik grupların oluşturduğu bir mahalle sistemi varken, 19. yüzyıl sonunda Tarlabası’nda ilk kez kentin ticaretle uğraşan burjuva sınıfları etnik kökene bakmadan yerleşmiştir. Kentin ilk Avrupa tipi modern apartmanlarından oluşan burjuva mahallesi olma durumuyla, kentin 19. yüzyıl sonu - 20.yüzyıl başında geçirdiği sosyo-kültürel ve ekonomik değişimlerin tanığı ve kanıtı olan bir bölgedir. Tarlabası Bulvarı’nın açılması ile Taksim’den ayrılan alanın, bu kopuş ile bir merkez arkası marjinal sektörlerin yer aldığı çöküntü bölgesine dönüşüm süreci de kentin son 50 yılda yaşadığı dönüşümün bir tanığıdır aslında. Bu anlamda uygulanan proje tanıklıkları ve yaşanmışlıkları yok sayması ve alandaki tarihsel sürekliliği tepeden inme bir şekilde kesintiye uğratması anlamında oldukça sakıncalıdır. Yine Sulukule Bölgesi kentin eğlence mekanlarından birisi olan ve ülke hafızasında yeri olan bir Roman bölgesi iken, bu alan ulusal ve toplumsal bellekteki yerine bakılmaksızın tamamen yok edilmiş, alan kullanıcıları yerinden edilmiştir. Bu olumsuz süreçlere yönelik örnekler ülkenin birçok farklı yerleşiminde yapılan uygulamalarda da rastlamak mümkündür.

Koruma olgusunun amacı bilginin sürekliliğini sağlamak ve geçmişten bize ulaşan bilgiyi mümkün olduğunca yorumsuz olarak gelecek nesillere ulaştırarak, onların da çağlarının özellik ve gereksinimleri çerçevesinde bu bilgiden yararlanmasını ve en sağlıklı refleksleri geliştirmesini sağlamaya çalışmaktır. Anımsatma ve sorgulatma korumanın temel hedefidir. Oysa koruma süreci çerçevesinde gerçekleştirilen

rilen yanlış müdahalelerde tarihsel anlatı bugüne yanlış yansımakta ve sonuç olarak anımsama - sorgulama, refleks oluşturma yanlış yönde gerçekleşmektedir. Bu durum geçmişten öğrenme sürecini arızaya uğratarak, geleceğin planlanmasını problemleri bir noktaya taşımaktadır. Buna bir örnek olarak bugün İstanbul'un batı aksındaki gelişme alanı olan Başakşehir olarak adlandırılan bölgede yaşanan süreç verilebilir. Bu bölgenin bir zamanlar Osmanlı Hanedan çiftlikleri olduğunun toplum tarafından bilinmesi ve bu bilgiye ilişkin tarihsel hafızanın gözetilmesi, buraların doğal özellikleri kadar tarihi değerini de toplumsal bellekte yaşatarak planlama süreçlerinde daha hassas davranılmasını beraberinde getirecek bir bilgidir (Altınok, 2012). Oysa bilgisizlik ve bunun getirdiği belleksizlik bu alanın yoğun bir toplu konut alanına dönüşüm sürecine toplumsal olarak kayıtsız kalınmasına neden olmaktadır. Yine örneğin Ege'deki zeytin ağaçlarının oluşturduğu peyzajın veya bir nehir havzasının o bölgede kurulan kadim kentlerin ve medeniyetlerin varlık nedenleri olduğunu bilmek, bu alanların doğal nitelikleri dışında tarihsel bakış açısıyla, "tarihsel peyzaj" özellikleriyle de planlanmalarını ve korunmalarını beraberinde getirecektir. Bu alanlarda yapılacak müdahalelerin çok disiplinli bir perspektiften ve üzerine daha fazla düşünülerek gerçekleştirilmesine yönelik refleks oluşturabilecektir.

Koruma yaklaşımlarının mekânı anlam ve bağlam çerçevesinde ele alması açısından önem taşıyan bir diğer konu da "özgün işlev" sorunsalıdır. 1964 Tarihli Venedik Tüzüğü ve 1987 tarihli Washington Tüzüğü'nde vurgulanan bir koruma ilkesi olan özgün işlevin sürdürülmesi meselesi, rant odaklı süreçlerde göz ardı edilen bir ilke olmaktadır. Koruma ilkelerince esas olan mekânsal nitelikleri oluşturan işlevlerin "özgün niteliğiyle" sürdürülmesinin mümkün olduğunca sağlanmasıdır. Bununla birlikte piyasa mekanizmaları işlev değişikliklerini sıklıkla talep etmektedir. Değişimlerin yerin ruhu ve belleğe etkileri, yol açabilecekleri "unutturma" durumu dikkate alınmamaktadır. Sonuç

olarak yeni tüketici grupların talebine hızlıca yanıt vermeyi amaçlayan ve ilkesel problemleri içeren koruma ve planlama çalışmalarında mekânsal belleğin korunmasına yönelik çabaların oldukça yetersiz kaldığı görülmektedir. Kentler böylelikle neo-liberal hegemonyaya boyun eğen bir yapı altında kimliksiz bir hale bürünmektedir. Bu özelliklerini kaybetmiş kentlerde neslin geçmişe dönük vurdumduymazlığı sonucunda zamanla bellek yitimi (*amnesia*) olgusu ortaya çıkmaktadır (Karabey, 2014). Günümüzde kaybedilen alanlar giderek artarken, kentsel koruma politikalarının toplumsal belleğe etkilerini odağa alan sorgulamalara duyduğu gereksinim de giderek artmaktadır. Bu sorgulamalar ışığında koruma yaklaşımının öncelikle uluslararası ilkeler, kamusalılık, ve toplumsallık kavramları çerçevesinde ele alınması önemlidir. Bu anlamda kültürel mirasın salt fiziksel mekândan ibaret olmadığına kanaat getirmek -ki ülkemizdeki örneklere bakıldığında mekânın fiziken korunması konusunda da ciddi problemler yaşandığı görülmektedir - onu tüm bileşenleriyle ele almak, özgünlüğüne ve yegâneliğine sahip çıkmak, kent kimliği ve aidiyet duyguları ile bir sonraki kuşağa aktarılabilir niteliğe büründürmek konusunda bilinçli çalışmalar yürütmek gerekmektedir (Delafons, 1997).

Delafons'un (1997) dile getirdiği gereksinimlere karşın; mekânsal planlama ve koruma yaklaşımlarının özellikle bağlamsal ve niteliksel yönden oldukça eksik olduğunu belirtmek olanaklıdır. Kavramsal ve niteliğe ilişkin tartışmaların hem uygulama hem de akademi alanında, özellikle ülkemizde yeterince yer edinemediğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Ağırlıklı olarak teknik kapsamda ele alınan koruma yaklaşımlarının; yerin ruhuna, yaşayanların, kentlinin belleğine ne yaptığı ve bu müdahalelerin ne gibi sonuçlarının olacağı üzerine çalışmalar kısıtlı düzeydedir. Nitekim bu tür çalışmaların çağımızın hız ölçütleriyle uyum sağlayacak şekilde uzun dönem gerektiren çabalar olacağı için tercih edilmediği bir gerçektir. Akademi dahi durum böyleyken, uygulama pratiğimizin ağırlıklı olarak rant merkezli, acele

yaklaşımlar ortaya koymakta ve teknik sorunlara indirgenmiş durumda olduğunu dile getirmek olanaklıdır.

NASIL BİR KORUMA YAKLAŞIMI?

Koruma çalışmalarının belleği sürdürme konusundaki kapsamı ve içeriğine yönelik sorunlar uluslararası alanda da geniş yer bulan bir tartışma konusu olmaktadır. Bu sorunsal çerçevesinde uluslararası alanda çerçevelenen koruma ilke kararları temelinde gelişen refleksler bir süredir ortaya konulmaktadır. Mekân ve koruma ile ilgilenen disiplinler, kullanıcıların yere attığı değerler, bellek, yerin ruhu, aidiyet gibi konuları daha fazla gündeme almaya başlamıştır. Koruma çalışmalarında toplumsal bellek unsurları ve bunlara ilişkin hassasiyetlerin önemine ilişkin meselelerin ilk olarak 1973 tarihli Avustralya Burra Burra Şartı ile uluslararası kartalarda yer bulmaya başladığını dile getirmek olanaklıdır. Burra Şartı'nda tarihsel mekanların “kültürel önem” çerçevesinde hem maddi hem de manevi özelliklerinin keşfedilmesiyle korunması gerekliliği belirtilmiştir (url 1). Burra Şartı'nın hemen ardından toplumsal hususlar bu kez 1975 tarihli Amsterdam Deklerasyonu'nda “bütünleşik koruma” kavramı altında ele alınmıştır (url 2). Bu yaklaşımın gelişmesinde Leonardo Benevelo tarafından başlatılarak, Piere Luigi Cervelatti tarafından yürütülen, yeri ruhunu ve sosyal yapıyı katılımcı modellerle korumayı hedefleyen Bologna koruma planının başarısının etkili olduğu bilinmektedir. Tartışmalar 1970'lerde başlasa da, 1980'lerle birlikte neoliberalizme geçiş süreci gündemi geriletmiş ve koruma alanının toplumsal etki ve boyutlarına ilişkin ilkeler ancak 2000 sonrasında uluslararası kartalarda yer bulabilmiştir. İlk olarak UNESCO 2003 yılında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesini yürürlüğe sokarak; soyut ve somut arasındaki ilişkinin anlaşılması ve korunmasının önemini ve bu bağlamda somut değerler kadar somut olmayan değerlerin de araştırılması ve sürdürülmesi gerekliliğini bir koruma ilkesi olarak gündeme

taşımıştır. Ardından Avrupa Konseyi'nin 2005 tarihli Faro Toplum İçin Kültürel Miras Örnek Çalışma ve Anlaşması'nda koruma alanının toplumsal uzlaşma yaratma konusundaki rolü vurgulanmıştır. Anlaşmada, kültürlerarası etkileşimleri ortaya koyarak, kimlik tartışmalarında farkındalıklar yaratması için kültürel mirasın diyalog yaratan, demokratik tartışma ortamı oluşturan ve kültürleri birbirine açan en önemli kaynaklardan birisi olduğu ifade edilmektedir (url 3). Faro Anlaşması'nın hemen ardından “yerin ruhu” kavramı 2008 yılında Quebec Bildirgesi'nde kendisine yer bulmuştur. Bu bildirge ile; yere anlam, değer, duygu ve gizem yükleyen maddi ve manevi öğelerin tümünün korunmasının gerekliliği ortaya koyularak, yerel kimliği oluşturan maddi niteliklerin yanı sıra manevi niteliklerin; anı, anlatı, yazılı belge, tören, festival, geleneksel bilgi, değerler, doku, renk, iz, vb. özelliklerin birlikteliğinin yerin ruhunu, aynı zamanda yerel kimliği tanımladığı kabul edilmiştir (url 4; Uçar ve Rifatoğlu, 2011). Koruma alanının gündemine giren bu çağdaş ilkesel yaklaşımlar ışığında, koruma süreçlerinin Smith'in (1999) de vurguladığı gibi, tarihsel toplumsal birlikteliklerin özel ve kültürel değerlerine dikkat etmesi ve kararlarını geliştirirken toplumsal etkileri düşünmesi önem taşımaktadır.

Uluslararası alanda bu yönde ilkelerin gelişmesine karşın, pratikte gerçekleşen koruma planlaması çalışmalarında ya da tek yapı ölçeğindeki uygulamalarda ağırlıklı olarak fiziki mekânın bilgisine yönelik araştırmalara odaklanıldığı, somut olmayan değerlerle, bağlam, anlam, öykü, anı ve bellekle ilişki kuracak analizlere yeterince yer verilmediği gözlenmektedir. Bu durumda hem yaklaşımsal hem de yöntemsel eksikliklerin, kentsel belleğin korunmasının önünde engel olduğunu dile getirmek olanaklıdır. Korumanın gerçekleştirilmesi için öncelikle bilmek, anlamak ve tanımlamaya çalışmak gerekecektir, bu da ciddi bir araştırma ve çok yönlü analiz süreci demektir. Bu kapsamda, araştırma ve analiz sürecine gereksinim duyduğu kadar, gerekirse uzun bir süre tanımak,

interdisipliner çalışmalar çerçevesinde yürütmek ve aceleci uygulamalardan kaçınmak önem taşımaktadır. Koruma yaklaşımlarının gecikmeden; bellek ve mekânsal aidiyetleri daha fazla dikkate almak üzere nasıl daha zengin bir analiz sürecine sahip olması gerektiği üzerine yoğunlaşması gerekmektedir.

Koruma müdahalelerinde öncelik “bütünlük koruma” ilkesi uyarınca yerinden etme ya da soylulaştırma süreci oluşturmaktan kaçınmak olmalıdır. Türkiye’nin özellikle 5366 Sayılı Yasa kapsamında gelişen son 15 yıllık pratiği ne yazık ki bu durumun tersine uygulamaları içermektedir. Mevcut tutumun değiştirilmesi ve uluslararası kartalarda yer bularak dünya genelinde bir koruma ilkesi olarak kabul gören toplum, anı, bellek odaklı yaklaşımların ön plana alınması gereklidir. Bu bağlamda koruma alanı; sözlü tarih, mikro tarihler, bilişsel haritalar, odak görüşmeler gibi araştırma yöntemlerini analiz kümesine katmalı, sosyal bilimler alanında uygulanan yöntemlerden destek alarak, nicelikten kadar niteliği de anlamaya doğru evrilmelidir. Örneğin; yerin ruhunu, belleği anlamaya yönelik bir analiz olan sözlü tarih çalışmaları ve bu çalışmaların sonuçlarının haritalanması önemli bir analiz olarak yaygınlaşmalıdır. Sözlü tarih birikiminin, toplumsal belleğin ve kent kimliğinin önemli bir bileşeni olduğunu, dolayısıyla kent mekânında, yer kimliğiyle özdeşleşmiş gruplarla yapılacak sözlü tarih çalışmalarının bir bellek çalışması yöntemi olarak giderek önem kazanması gerektiğini belirtmek olanaklıdır (Ünlü, 2017). Bellek ve aidiyete yönelik çalışma ve haritalama çalışmaları da katılımcı yöntemler çerçevesinde uygulanmaya başlanmalıdır.

Sözü edilen niteliksel analizlerin yapılabilmesi için öncelikle mikrodan, makroya, objeden, peyzaja uzanan ölçekte detaylı bir belgeleme sürecine gereksinim olacaktır. Bu belgeleme süreci teknoloji desteğiyle, “niceliksel, nitel ve mekânsal verilerin” birlikte değerlendirilebileceği bir veri kayıt sistemi ile ilişkilendirilmelidir. Bu belgeleme sistemi mekân bilimle-

rinin de yararlanabileceği bir ulusal kültür envanteri içerisinde gerçekleşmelidir. Ülkemizin çağdaş koruma yaklaşımları çerçevesinde geliştirilecek bir mekânsal kültür envanterine acilen gereksinimi vardır.

Analiz kümesinin gelişmesi ve yeni araştırma yöntemlerinin eklenmesi, koruma planlarının ve belki diğer mekânsal planların da plan dilinin güncellenmesine, geliştirilmesine gereksinim yaratacaktır. Bu anlamda nitel verinin mekânsal planlarda nasıl temsil edileceği, nasıl yer bulabileceği konusunda, gösterim ve plan dili üzerine düşünülmesi gerekmektedir. Örneğin İngiltere Historic England kurumsal çatısı altında oluşturduğu farklı ölçek ve amaçlardaki belgeleme sistemi ile koruma çalışmaları açısından nitel ve mekânsal bilgiyi harmanlayan bir yol gösterici mekânsal envanter oluşturmuştur. Bu envanterden oluşan mekânsal, nitel ve nicel analizler koruma ve planlama çalışmalarında gösterim dilinin gelişmesini ve çeşitlenmesini beraberinde getirmektedir. Kapsamlı bir mekânsal belgeleme sistemi sunduğu bilgilerle mekânsal belleği canlı tutmaya yönelik stratejilerin üretilmesine olanak tanımaktadırlar. Ülkemizde de nitel, nicel ve mekânsal veriyi birlikte içeren kapsamlı bir envanterin oluşturulmasına duyulan gereksinim büyüktür. Buna karşın, mevcut koruma mevzuatımızın bu yöndeki çalışmaları gündeme kazandırma noktasında henüz oldukça yetersiz olduğunun ve bu durumun önemli bir eksiklik olduğunun altını çizmek gerekmektedir.

Bu anlamda koruma alanına eklenmesi gereken çalışmaları şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Tarihi çevreler için gelişmiş bir belgeleme ve izleme sistemi kurulması,
- Mekânsal belleğin ortaya çıkarılmasına yönelik olarak, sosyal bilimlerin yöntemlerinden yararlanan; sözlü tarih, kullanıcı görüşmeleri, hafıza haritaları çalışmaları yapılarak, mekânın tarihine ve oluşumların nedenselliklerini anlamaya yönelik araştırmaların derinleştirilmesi ve

- çeşitlendirilmesi,
- Çeşitlenen bu verilerin, nitel ve nicel anlamda birlikte değerlendirileceği bir coğrafi bilgi sistemi oluşturulması,
- Koruma çalışmalarına yönelik somut olmayan değerler, anı ve bellek mekanları için yapılacak olan yeni analizlerle ilişkilenecek olan, bağlam bağımlı bir plan dilinin ve/veya anlatım/temsil biçiminin oluşturulmaya çalışılması.
- Mekânın anı ve bellek değerine ilişkin analiz ve temsillerin mimari ve kentsel tasarım-kent planlama ölçeğindeki mekânsal müdahalelerde rehber niteliği taşımasının, yol gösterici olmasının sağlanması.

Son Verirken;

Mevcut hegemonya içerisinde kentlerin mimari değerleri ve bellek unsurları giderek yok edilirken, belleğin tahribatını gerek mekânsal, gerek toplumsal olarak büyük ölçüde kapitalist birikim süreçlerinin bir ürünü olarak görmek ve buna yönelik önlemleri almak gerekmektedir. Aksi takdirde tek tipleşen ve geçmişini unutmuş bir neslin ortaya çıkma tehlikesi ile karşı karşıya kalınacaktır. Tehlikenin aşılabilmesi için insan-mekân arasındaki ilişki biçimlerinin gözetildiği koruma anlayışının gelişmesi önem taşımaktadır. Bu yönde gereken önlemlerin alınabilmesi ise, esasen yalnızca koruma pratiğimiz değil, tüm mekânsal planlama pratiğinin kuramsal-kavramsal altyapı, mevzuat ve uygulamalar açısından mekânsal bellek unsurlarını tanımlama ve koruma konusunda yetkin olmasına bağlı olacaktır. Günümüzde bu yetkinlikten oldukça uzak bir pratiğe sahip olduğumuz ise üzerinde düşünülmesi gereken bir gerçek olarak karşımızdadır.

Güncel pratiğimizde üretilen mekânsal planların, özellikle kentsel yenileme ve dönüşüm süreçlerinin kentsel bellekle ilişkisi üzerine sorgulamalar oldukça geri planda kalmaktadır. Hem planlama hem de koruma alanında tepeden inme ve yalnızca ekonomik beklentiler çerçevesinde yapılan müdahaleler kentleri

belleksizleştirmekte, dolayısıyla kimlik-sizleştirmektedir. Toplum öğretilen/dayatılan değer yargıları ile bu kaybı görmemek, normalleştirmek, duyarsızlaşmak üzere kodlanmaktadır. Kartezyen algı ve kapitalizmin rasyonelleri çerçevesinde mekân; tüm zamansal, duyuşsal ve duygusal bağlarından koparılarak, giderek dolaysız bir nesne olarak metalaşmakta ve kolaylıkla bir tüketim aracına dönüşmektedir. Bu metalaşma sürecini engelleyebilmek için mekânla ilgili disiplinlerin; planlama ve koruma uygulamalarının kentsel ve mekânsal belleğe ne yaptığı, neden yaptığı ve neyin kaybedildiğini sorgulayabilmesi gerekmektedir. Son olarak, kentsel belleğin korunması konusunun; korumacılar, plancılar, mimarlar, peyzaj mimarları vb. mekân düzenleyici disiplinlerin ortak sorunu olduğu ve tüm mekânsal planlama çalışmalarında dikkate alınması gerektiği vurgulanmak istenmektedir. Mekânsal planlama ve koruma pratiği kartezyen paradigmanın birbirinden kopardığı zaman ve mekânın yeniden birlikte algılanmasını sağlayacak yaklaşım ve temsilleri üretme konusunda kamu yararı adına sorumlu olmalıdır.

KAYNAKLAR

- Al, M. (2011), Kentte Bellek Yıkımı ve Kimlik İnşası–Palimpsest: Ankara Atatürk Bulvarı Bağlamında Bir İnceleme, *İdeal Kent*, Sayı 4, Eylül 2011, s: 22-36.
- Altınok, E. (2012), “Kentsel Mekânın Yeniden Organizasyonunun Ekonomi Politikası ve Mülkiyete Müdahale - 2000 sonrası dönemde İstanbul TOKİ örneği”, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Antrop, M. (2005), “Why landscapes of the past are important for the future”, *Landscape and Urban Planning* 70 (2005) s:21–34.
- Ashworth, G. J. (1991). “Heritage Planning Conservation As The Management Of Urban Change”, *GeoPers*, Publisher Netherlands.
- Aslan S. ve Kiper P. (2016), “Kimlik ve Bellek Sorunu Sarmalında Kentler: Amasra Kenti Örneğinde Fırsatlar ve Tehditlerin Değerlendirilmesi”, *İdeal Kent*, 881-905.
- Assmann J. (2018), “Kültürel Bellek”, *Ayrıntı Yayınları*, İstanbul.
- Aytaç, Ö. (2007), “Kent Mekanlarının Sosyo-Kültürel Coğrafyası”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2, s:199-226.
- Bali M. (2019), “Yerin Ruhu Kavramını Mekansallaştırmak: Galata ve Eyüp Sultan”, VI. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı, s:2430-2442.

- Binan Ulusoy, D. ve Cantimur, B. (2010), Koruma Alanında Somut ve Somut Olmayan Boyutlarıyla Miras Kavramının Gelişimi ve "Yerin Ruhü", Mimari Korumada Güncel Konular, Ed: Nuray Öztaşlan, Deniz Özkut, Eskişehir: (Anadolu Üniversitesi Yayınları, no.11), s: 175-193
- Bourdieu, P. (1990), "The logic of practice" Translated by Richard Nice, Stanford University Press.
- Boyer, M. C., (1994), "The City of Collective Memory: Its Historical Imagery and Architectural Entertainments". Cambridge: MIT Press.
- Cambridge Dictionary of Philosophy, (1995). Robert Audi ed., Cambridge University Press.
- Connerton, P., (1999). "Toplular Nasıl Anımsar", Ayrıntı Yayıncılık, İstanbul.
- Çırak, Altınörs A., (2010), "Korumanın Toplumsal Boyutu Neden Önemli, Biz Nasıl Bakıyoruz?", Planlama Dergisi, Sayı:48, 2010/1, 29-38.
- Delafons, J., (1997), Politics and Preservation, EveFN Spon, London.
- Demirarslan, D., (2018), "Kentsel ve Kültürel Bellek Bağlamında Tarihi Bir Şehir ve Yakın Çevresi: Gelibolu", Journal of Social and Humanities Science, Vol:5, S:22, 910-932.
- Ercan, M.A., (2016), "Tarihi ve Kültürel Miras Alanlarında Devingen ve Evrimsel Bir Yer Kimliği Kavramsallaştırması", 720-745, İdeal Kent Dergisi.
- Gibson, J., (1950), "The Perception of the Visual World", Houghton Mifflin, Boston.
- Halbwachs, M., (2018), "Kolektif Hafıza", Heretik Yayınları, Ankara
- Halbwachs, M., (2019), "Hafızanın Toplumsal Çerçevesi", Heretik Yayınları, Ankara
- Karabey, H., (2014), "Direnen İstanbul", Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Karakul, Ö. (2019), "Kuram ve Uygulamada Tarihi Çevre Korumaya Bütüncül Bir Yaklaşım", Social Sciences Research Journal, Vol.8, 61-78.
- Knudson, R., (2001), "Cultural Resource Management in Context / Archives and Museum Informatics" 13: 359-381, Kluwer Academic Publishers, Netherlands.
- Korkmaz Y.; Bala H. A., (2018), "Kentsel ve Kolektif Bellekte Gar Binaları: Ankara Örneği", Tasarım ve Bellek Temalı Ulusal Mekân Tasarımı Sempozyumu, Trabzon.
- Nora, P., (1989). "Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire", Special Issue: Memory and Counter-Memory.s:7-24.
- Nora, P., (2006), "Hafıza Mekânları", Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Özak Eymen, N., (2008), "Bellek Ve Mimarlık İlişkisi Kalıcı Bellekte Mekansal Öğeler", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mart, İstanbul.
- Özak Eymen, N.; Gökmen Pulat, G., (2009), "Bellek ve mekan ilişkisi üzerine bir model önerisi", İTÜ Dergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım, Sayı:8, Cilt:2, s: 145-155.
- Parmaksız, P. M. Y., (2019), "Belleğin Mekânından Mekânın Belleğine: Kavramsal Bir Tartışma", İLEF Dergisi, s:7-26.
- Rapoport, A., (1982)The Meaning of Built Environment: A Non-verbal Communication Approach" USA.
- Rossi, A., (1984), "The Architectural of the City", The MIT Press.
- Rossi, A., (2006), "Şehrin Mimarisi", Kanat Kitap, İstanbul.
- Smith, L., (1999). "Doing Archaeology: cultural heritage management and its role in identifying the link between archaeological practice and theory" International Journal of Heritage Studies, Vol.6, No:4, P.309-316.
- Uçar, M., Rıfatlıoğlu, M.N., (2011), "Yerel Kimliğin Mekânsal Temsili ve Québec Kentinde Korunması", İdeal Kent, Sayı 3, Mayıs 2011, s: 62-81.
- Ulubay, S.; Önal, F. (2020), "Mekân Üzerine Sorunsallar ve Kavrayışlar: Fenomenoloji Kuramının Yirminci Yüzyılın Mekân Anlayışına Etkileri" Megaron, Sayı:15(4), s:606-613.
- Uludağ, Z.; Aycı, H. (2016), "Modernin Güçlü Sahnesi Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Kolektif Belleğin İnşası ve Toplumsal Unutma Süreci", İdeal Kent, 746-773.
- Ünsal B. Ö. (2015), "Impacts of the Tarlabası Urban Renewal Project: (forced) eviction, dispossession and deepening poverty", Sustainable Development and Planning, s:45-56, WIT Press.
- Ünlü, T.S., (2017), "Kent Kimliğinin Oluşumunda Kentsel Bellek ve Kentsel Mekân İlişkisi: Mersin Örneği", 75-93, Planlama Dergisi.
- Vos, W.; Klijn, J., (2000), "Trends In European Landscape Development: Prospects For A Sustainable Future", In: Klijn, J,Vos, W. (Eds.), From Landscape Ecology to Landscape Science. Kluwer Academic Publishers, pp. 13-30. WLO, Wageningen.
- Yeşilyaprak, B. (2008), "Eğitim Psikolojisi", Hayat Ağacı Yayınları, 289-299. Ankara.
- Yıldırım, G., (2009), "Mekânların Dönüşüm Potansiyeli ve Mimarlıkta Palimpsest Kavramı", Yüksek Lisans Tezi-İstanbul Teknik Üniversitesi İTÜ, İstanbul.
- Yılmaz, A., (2011), "Bellek Topografyasında Özgürlük: Gelibolu Savaş Alanları ve Mekânsal Bir Deneyim olarak Hatırlama", Kültür Tarihi Ve Bellek Çalışmaları. Ed. Leyla Neyzi. TC İş Bankası yayınları: 154, 187-216.
- url 1: <https://australia.icomos.org/publications/burra-charter-practice-notes/>
- Erişim tarihi: Ekim, 2020.
- url 2: <https://www.icomos.org/en/and/169-the-declaration-of-amsterdam>
- Erişim tarihi: Ekim, 2020.
- url 3: <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/faro-convention/>
- Erişim tarihi: Ekim, 2020.
- url 4: <https://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-646-2.pdf>
- Erişim tarihi: Ekim, 2020.
- <https://www.istanbul.net.tr/istanbul-rehberi/istanbul-fotograflari/siyah-beyaz-eski-istanbul-fotograflari/2/11,2021>
- <https://www.birgun.net/haber/civi-bile-cakilamayan-tarlabasi-nasil-yikildi-66122> , 2023
- <https://arkeofili.com/istanbulda-tarihi-hipodrom>, 2023